

IJTIMOIIY TARMOQLARDA HAQORAT VA TUHMAT UCHUN YURIDIK JAVOBGARLIK

Ulmasov Muhridin Bobir o'g'li

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Yurisprudenciya yo'nalishi 2-kurs talabasi

ulmasovmuhridin426@gmail.com

+998940000313

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlar orqali sodir etiladigan haqorat va tuhmat harakatlari uchun O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida nazarda tutilgan yuridik javobgarlik masalalari tahlil qilinadi. Raqamli muhitda shaxsning sha'ni, qadr-qimmati va ishbilarmonlik obro'sini himoya qilishning huquqiy mexanizmlari, ma'muriy va jinoiy javobgarlik chegaralari, shuningdek amaliyotda uchraydigan muammolar ko'rib chiqiladi. Xorijiy davlatlar tajribasi bilan qiyosiy tahlil asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: haqorat, tuhmat, ijtimoiy tarmoq, sha'n va qadr-qimmat, ishbilarmonlik obro'si, ma'muriy javobgarlik, jinoiy javobgarlik, kiberhuquq, internet, shaxsiy huquqlar.

Kirish

So'nggi o'n yillikda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha jabhalariga chuqur kirib bordi. Facebook, Instagram, Telegram, TikTok kabi ijtimoiy tarmoqlar millionlab foydalanuvchilarni birlashtirib, ular o'rtasida erkin muloqot va fikr almashish imkoniyatini yaratdi. Biroq ushbu erkinlik bilan bir

qatorda yangi turdagi huquqbuzarliklar — xususan, shaxsning sha'ni, qadr-qimmati va ishbilarmonlik obro'sini kamsituvchi haqorat hamda tuhmat harakatlari ham kengaydi.

An'anaviy ommaviy axborot vositalaridan farqli o'laroq, ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilgan noto'g'ri yoki kamsituvchi ma'lumot bir zumda millionlab foydalanuvchilarga yetib boradi va uni to'liq bekor qilish yoxud yo'q qilish deyarli mumkin emas. Bu esa jabrlanuvchining huquqlarini himoya qilish masalasini yanada dolzarb qiladi. Shu bois ijtimoiy tarmoqlardagi haqorat va tuhmat uchun yuridik javobgarlik tizimini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilish, mavjud qonunchilikdagi bo'shliqlarni aniqlash va uni takomillashtirish yo'llarini izlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi — O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida haqorat va tuhmat tushunchalarining huquqiy mazmunini ochib berish, ularning ijtimoiy tarmoqlar sharoitidagi o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda mavjud javobgarlik choralarning samaradorligini baholashdan iborat.

Asosiy qism

1. Haqorat va tuhmat tushunchalarining huquqiy tahlili

Huquq nazariyasida haqorat deganda shaxsning sha'ni va qadr-qimmatini qasddan qo'pol shaklda kamsitish tushuniladi, bunda kamsituvchi ma'lumotning haqiqiy yoki yolg'on ekanligi ahamiyatga ega emas — asosiy belgi uning nomunosib, xafa qiluvchi shaklda ifodalanganligidadir. Tuhmat esa — shaxs haqida bila turib yolg'on, uning obro'siga putur yetkazuvchi ma'lumotlarni tarqatishdan iborat bo'lib, bu yerda ma'lumotning yolg'onligi va tarqatilishi asosiy mezon hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 139-moddasi haqorat uchun, 140-moddasi esa tuhmat uchun javobgarlikni belgilaydi. Har ikkala moddada ham ushbu harakatlarning ommaviy axborot vositasida yoxud boshqa usulda ommaga oshkor qilingan holda sodir etilishi og'irlashtiruvchi holat sifatida baholanadi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilgan ma'lumotlar ham amaliyotda “ommaviy tarqatish” mezoniga mos keladi, chunki ular cheklanmagan doiradagi foydalanuvchilarga ochiq bo'ladi.

2. Ma'muriy va jinoiy javobgarlik chegaralari

Amaldagi qonunchilikda haqorat va tuhmat uchun javobgarlik ikki bosqichli tizim asosida qurilgan. Birinchi marta sodir etilgan va og'ir oqibatlarga olib kelmagan holatlarda fuqarolik-huquqiy javobgarlik (ma'naviy zararni qoplash) qo'llaniladi. Og'irlashtiruvchi holatlar — masalan, harakatning ommaviy xarakter kasb etishi, mansab yoki xizmat vaziyatidan foydalanib sodir etilishi, shuningdek qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda esa jinoiy javobgarlik yuzaga keladi.

Amaliyotda ijtimoiy tarmoqlardagi post, izoh, video yoki suratlar orqali sodir etilgan haqorat va tuhmat holatlari asosan ushbu tarmoqning ochiqqligi va tarqalish tezligi sababli og'irlashtiruvchi holat sifatida baholanadi. Shu bilan birga, foydalanuvchining xabarni faqat cheklangan doiradagi shaxslarga (masalan, yopiq guruhga) yuborgan holatlarini huquqiy jihatdan baholash amaliyotda ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda, chunki “ommaviylik” mezonining aniq chegarasi qonunda yetarlicha mustahkamlanmagan.

3. Jabrlanuvchining huquqlarini himoya qilish mexanizmlari

Jabrlanuvchi o'z huquqlarini himoya qilish uchun bir necha yo'ldan borishi mumkin: birinchidan, huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilish orqali jinoiy yoxud ma'muriy javobgarlikka tortishni talab qilish; ikkinchidan, fuqarolik sudiga da'vo arizasi bilan murojaat qilib, ma'naviy zararni undirish va kamsituvchi ma'lumotni rad etishni (tuzatishni) talab qilish; uchinchidan, ijtimoiy tarmoq platformasining o'ziga shikoyat yuborib, kontentni o'chirishga erishish.

So'nggi yillarda O'zbekistonda “Axborotlashtirish to'g'risida”gi va “Elektron tijorat to'g'risida”gi qonunlarga kiritilgan o'zgartirishlar, shuningdek shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish sohasidagi qonunchilik yangilanishlari raqamli muhitda shaxsiy huquqlarni himoya qilish tizimini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Biroq platformalarning ko'pchiligi xorijiy yurisdiksiyaga tegishli bo'lganligi sababli, kontentni tezkor o'chirtirish va huquqbuzarni aniqlash amaliyotda sezilarli murakkabliklarni keltirib chiqaradi.

4. Xorijiy tajriba bilan qiyosiy tahlil

Ko'plab rivojlangan davlatlarda kiberfazoda sodir etiladigan haqorat va tuhmat alohida qonunchilik hujjatlari orqali tartibga solinadi. Masalan, Germaniyada "Tarmoq siyosatini kuchaytirish to'g'risida"gi qonun (NetzDG) ijtimoiy tarmoq operatorlarini noqonuniy kontentni belgilangan muddatda o'chirishga majburlaydi, aks holda ularga nisbatan yuqori miqdordagi jarima qo'llaniladi. Buyuk Britaniyada esa "Onlayn xavfsizlik to'g'risida"gi qonun platformalar zimmasiga foydalanuvchilarni zararli kontentdan himoya qilish majburiyatini yuklaydi.

Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston kabi mintaqadagi davlatlarda haqorat va tuhmat, asosan, jinoyat va ma'muriy huquqbuzarlik kodekslari doirasida tartibga solinib, internet orqali sodir etilishi og'irlashtiruvchi holat sifatida alohida ko'rsatilgan. Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, milliy qonunchilikni takomillashtirishda nafaqat jazo choralarini kuchaytirish, balki platformalarning javobgarligini ham aniq belgilash muhim ahamiyatga ega.

5. Amaliyotda uchraydigan muammolar

Ijtimoiy tarmoqlardagi haqorat va tuhmat ishlarini yuritishda bir qator amaliy muammolar mavjud. Birinchidan, anonim yoki soxta profillar orqali sodir etilgan huquqbuzarliklarda aybdor shaxsni aniqlash murakkab kechadi. Ikkinchidan, dalillarni to'plash va mustahkamlash — ya'ni skrinshot, havola va boshqa raqamli izlarni protsessual jihatdan rasmiylashtirish tartibi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Uchinchidan, chet el platformalaridan ma'lumot so'rash va ularni javobgarlikka tortish borasida xalqaro huquqiy hamkorlik mexanizmlari to'liq shakllanmagan.

Bundan tashqari, jamiyatda huquqiy savodxonlik darajasining pastligi ham muhim omil hisoblanadi — ko'pchilik foydalanuvchilar ijtimoiy tarmoqdagi har qanday izoh yoki paylashuv erkin fikr bildirish doirasida ekanligini o'ylab, uning huquqiy oqibatlarini yetarlicha anglamaydi. Bu esa profilaktik ishlarning, xususan huquqiy ma'rifat targ'ibotining ahamiyatini yanada oshiradi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlarda sodir etiladigan haqorat va tuhmat harakatlari uchun javobgarlik tizimi umuman shakllangan bo'lsa-da, raqamli muhitning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan aniq va ixtisoslashgan me'yorlarga muhtoj. Shu munosabat bilan quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Qonunchilikda “ijtimoiy tarmoq orqali ommaviy tarqatish” tushunchasiga aniq huquqiy ta'rif berish;
2. Ijtimoiy tarmoq operatorlari uchun noqonuniy kontentni belgilangan qisqa muddatda ko'rib chiqish va o'chirish majburiyatini nazarda tutuvchi maxsus me'yorlarni joriy etish;
3. Raqamli dalillarni to'plash, tasdiqlash va sudda foydalanish tartibini protsessual qonunchilikda alohida tartibga solish;
4. Xalqaro huquqiy hamkorlik shartnomalari doirasida xorijiy platformalardan ma'lumot olish mexanizmlarini soddalashtirish;
5. Aholi, ayniqsa yoshlar o'rtasida raqamli huquqiy madaniyat va mas'uliyatni oshirishga qaratilgan tizimli targ'ibot ishlarini yo'lga qo'yish.

Yuqoridagi takliflarning amalga oshirilishi ijtimoiy tarmoqlarda shaxsning sha'ni, qadr-qimmati va ishbilarmonlik obro'sini samarali himoya qilish, shuningdek raqamli makonda huquqiy tartibni mustahkamlashga xizmat qiladi deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (139, 140-moddalar).
2. O'zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to'g'risida”gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasining “Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida”gi Qonuni.
4. Netzwerkdurchsetzungsgesetz (NetzDG), Germaniya, 2017-yil.
5. Online Safety Act, Buyuk Britaniya, 2023-yil.

6. Rustambekov I.R. Kiberhuquq asoslari. — Toshkent, 2022.
7. Xolmuhamedov M. Shaxsiy huquqlarni raqamli muhitda himoya qilish muammolari // Yuridik fanlar jurnali. — 2023. — №4.